

Əməkdar rəssam Əli Verdiyev yaradıcılığında süjetli kompozisiyaların bədii xüsusiyyətləri

Türkan Abbasova

ADMİU-nun "Təsviri sənət tarixi və nəzəriyyəsi" kafedrasının müəllimi
E-mail: turkan.abbasli@mail.ru

"1960-70-ci illərin qovşağı ümumilikdə sovet incəsənətində, o cümlədən Azərbaycan təsviri sənətində tematik tablolarla, həmçinin əsərlərin üslubiyatında müəyyən irəliləyişlər maraqlıdır. Əsərlərin üslubu, onların kompozisiya və plastik həllərinin prinsipləri nəzərəcarpacaq dərəcədə dəyişir. İşlərin səciyyəsi daha rəngarəng olur: rəsmlərin obrazlı-plastik quruluşunda dramatik, epik, lirik, romantik intonasiyalar meydana çıxır. Ümumiliya, yığcamlığa, lirik meyillərə cəhd daha çox koloritin dekorativ ifadəliliyi ilə, rəng və formanın ekspressiyasına yüksək diqqətliliklə olan uyğunlaşma ilə başlayır. Bütün bunlar rəngkarlıq vasitələrinin və rəssamların palitra çalarlarının ahəta dairəsinin genişlənməsinə səbəb olurdu" [1, 74].

Azərbaycanın Əməkdar rəssamı Əli Verdiyevin müxtəlif mövzu və janrlara müraciəti məhz onun fərdi yaradıcılıq potensialını nümayiş etdirmək istəyi ilə bağlıdır. Daim yaradıcılıq axtarışında olan fırça ustasının yaradıcılığının erkən dövrü üçün onun bir-birindən maraqlı kompozisiya quruluşuna malik süjetli kompozisiyala-

rı xüsusilə diqqət çəkir. Bu mənada müəllifin "Savadsızlığın lağvi" (1969), "Gənclik" (1970), "Qızıl toy" (1971), "Cənnət və Cəhənnəmə gedən yol" (1973), "Əmək qələbəsi" (1977), "Xatirələr" (1980), "Qocalıq" (1980), "Həyəcanlı gün" (1995), "Dəniz gəzintisi" (1997), "Folklor" (1998), "Azıx mağarası" (2011) və s. kimi süjetli kompozisiyalarının adlarını çəkmək mümkündür.

Süjetli tabloları klassik təblər çərçivəsində olsa da, müəyyən mənada rəssamın dəstxətini səciyyələndirən əlamətlərlə zəngindir. Əli Verdiyev bu cür tablolarında yalnız hadisələri realizm prinsipi əsasında deyil, eyni zamanda, bədii görüntüyə gətirdiyi hadisələrlə öz duyğularını da ifadə edə bilmişdir. Hər bir rəssamın yaradıcılığında onun tanıtım nişanı olan bir əsəri mütləq mənada mövcuddur. Bu mənada Əli Verdiyevin də Azərbaycan rəngkarlığında yüksək bədii zövqünü göstərən "Savadsızlığın lağvi" (1969) tablosu qeyd ediləlidir [ill.1].

Rəssamın erkən dövr yaradıcılığının ən dəyərli əsərlərindən sayılan bu çoxfiqurlu kompozisiyanın mövzusu xeyli maraqlı, təzadları ilə diqqətçəkən bir dövrə həsr olunmuşdur. Belə ki, tabloda Azərbaycan Sovet hakimiyyətinin qurulmasının ilk illərində qadınlarımızın mənəvi təkamülünün parlaq obrazlarından biri yadlıb.

"Bu tablo bizi Azərbaycanda qadın azadlığı uğrunda qızğın mübarizə aparılan 20-ci illərə aparır. Hadisə, yaqın ki, kənd klubunda baş verir: özünü görmədiyimiz müəllimə savadsız qadınlara elm aşılrayır. Rəssam yan-yan aylaşan qadınları tamaşaçıya yaxınlaşdırmaqla obrazların daxili aləmini üzə çıxarmağa çalışmışdır. Kompozisiyada əhəmiyyətsiz heç bir detala yol verilmir. Rənglər də "xəsisliklə" işlədildiyindən şəklın koloriti "bütöv" və lakonikdir. Bu məziyyətlərinə görə ki, Əli Verdiyevin ilk tematik əsəri ölkəmizdə, eləcə də xaricdə sovet incəsənəti sərgilərində nümayiş etdirildi və məhz bu əsərə görə gənc rəssama Azərbaycan komsomolunun mükafatı verildi" [2].

Kompozisiya və kolorit yetkinliyi ilə tamaşaçı diqqətini cəlb edən tablo bu gün də öz bədii dəyərini

qoruyub saxlayır. Rəssama uğur gətirən bu əsər haqqında dövrü mətbuatda bir çox sənətşünas və rəssam mövqeyi də öz əksini tapmışdır ki, onlardan biri də Azərbaycan təsviri sənətinin görkəmli nümayəndəsi, Xalq rəssamı Tahir Salahovdur. O, "Yolun başlanğıcı" adlı məqalədə sözügedən əsər haqqında belə yazır: "...Bu, gənc rəssamın yaradıcılıq nailiyyətidir, onun özü ilə birgə bizi də sevindirir. Biz bu qələbəni təkcə Əli Verdiyevin deyil, onun axtarışlar yolu ilə irəliləyən yaşadlarının, Azərbaycanın müasir gənc rəssamlığının qələbəsi sayırıq..." [3].

Əli Verdiyevin 1970-ci ildə çəkilmis "Gənclik" tablosunu da o dövrün gənclərinin lirik-romantik yaşantılar toplusunun bədii ifadəsi hesab etmək olar [ill.2]. Təbiiyyət, həyatilik, canlılıq bu əsərin ən vacib fərqləndirici xüsusiyyətlərindən biridir. Qeyd edək ki, Əli Verdiyev uşaqları, qadınları təsvir edərkən zərif və ahəngdar rəng çalarlarına müraciət edir. Bu tabloda rənglərin düzgün və yerli-yerində işlədilməsi rəssamın yüksək sənətkarlıq qabiliyyətindən xəbər verir.

Dəniz mənzərəsi fonunda sahilboyu görünən iki gəncin şən və oynaq hərəkətlərində xüsusi bir incəlik və zəriflik duyulur. Onları müşayiət edən qağayılar işə kompozisiyanın daha lirik-romantik tutumunda baxılmasını şərtləndirir. Dalğalı Xəzərin qumsal sahilində gördüyümüz gənc qız və oğlanın sevdə dünyası nə qədər pak və şairanədir. Gənclik, gözəllik, bir də üstündə qağayaların qanad çaldığı dənizin saf suları bir-birinə necə də yaraşır. Üfüqə doğru getdikcə dənizin rəngi tündləşir. Mürəkkəb rəng həlli, işıq və kölgə oyunlarının səfəliyi də əsərə xüsusi bir mənə və dəyər qatır.

İlk uğurlu süjetli tabloları ilə sənətsəvərlərin böyük marağını və inamını qazanan Əli Verdiyev qısa zamanda təsviri sənət məkanında imzası soraqlanan müəlliflərdən birinə çevrildi. 1971-ci ildə, Ümumittifaq sərgisində nümayiş etdirdiyi "Qızıl toy" (1971) əsərinin təmsalında bu haqiqəti bir daha görmək olar [ill.3]. Belə ki, Əli Verdiyev "Savadsızlığın lağvi" əsərindən sonra qızılı-narıncı tonlarda işləmiş olduğu "Qızıl toy" əsəri ilə xüsusi emosional sıçrayış edir. Rəssamın hər iki əsəri ("Savadsızlığın lağvi" və "Qızıl toy") dəstxət etibarilə eyni fırçaya məxsus olsa da, tam fərqli kompozisiya prinsipi və rəng həlli üzərində qurulmuşdur. O deməkdir ki, rəssam rəngkarlığın konkret ifadə dilini axtarırdı.

Bu əsər SSRİ-nin qurulmasının 50 illiyinə həsr olunmuş sərgi üçün çəkilmədi. Əsas ideya SSRİ tərkibinə daxil olan ölkələrin 50 il bir yerdə ailə kimi yaşadıqlarını çatdırmaq idi. Necə ki, kiçik dövlət

I.2. Əli Verdiyev. "Gənclik". 1970. Kətan, yağlı boya. 150x175 sm. Şəxsi kolleksiya.

saydığımız ailələr evliliklərinin 50-ci ilini "Qızıl toy" adlandıraraq təntənəli şəkildə qeyd edirlər, eləcə də Sovet ölkələri bu birliyin 50 illiyini təntənəli şəkildə keçirir. Lakin əsərdə maraqlı məqamlardan biri də kolorit həllidir. Kolorit rəsm və kompozisiyanı özünə tabe edərək harmoniya yaratmışdır. Belə ki, əsərin ümumi rəng həllində qızılı, sarımtıl tonlar əsas yer tutur. Bu da öz növbəsində payız xəzanını xatırladır. Sanki yarpaqlar saralıb tökülür. Sovetlər ittifaqı dövrü artıq öz payız mövsümünü yaşayır.

Uzaqgörən rəssam bununla SSRİ-nin süqutunun yaxınlığını mətnəli mənada tamaşaçılara çatdırmaq istəmişdir. 1971-ci ildə Moskvada baş tutmuş bu sərgidə seçilən əsərlərdən biri olan "Qızıl toy" əsəri hal-hazırda Dövlət Tretyakov Qalereyasında saxlanılır. Sənətşünaslıq doktoru, professor D.V.Sorabyanov əsəri yüksək qiymətləndirərək Əli Verdiyevə təşəkkür etmiş, ona yaradıcılıq uğurları arzulamışdır.

Rəssamın 1973-cü ilə aid "Cənnət və Cəhənnəmə gedən yol" süjetli kompozisiyasında dini dəyərlərin olduqca önəmli məqamlarından birinə - Cənnət və Cəhənnəm həyatına bədii görüntü verilib [ill.4]. Mücərrəd saydığımız axirət dünyasının, daha dəqiq desək, Cənnətlə Cəhənnəmin vizual görkəminin tabloda gerçəkləşdirilməsinə görə bu əsərin ölçüyəgəlməz dərəcədə dini-mənəvi əhəmiyyəti vardır. Belə ki, burada insanların dünyadakı əməllərinə görə axirətdə qarşılaşacaqları məkan yüksək sənətkarlıqla bədii görüntüyə gətirilib.

Sosialist realizmi bədii prinsipi əsasında əsərlər yaratmağa məcbur rəssamlarımız əsas üstünlüyü əmək mövzulu əsərlərə verirdilər. Tablolarda nikbin əhval-ruhiyyənin müşahidə olunması Əli Verdiyevin əmək mövzusunda yaratdığı əsərlərdə də özünü büruzə verir. Bu mənada "Əmək qələbəsi" (1977) əsəri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir [ill.5].

"Əmək qələbəsi" əsəri Azərbaycan rəngkarlığının fəhlə sinfinə həsr edilən ən gözəl və parlaq əsərlərindən biri və bəlkə də, birincisidir. Orijinal kompozisiya həllinə malik tabloya bütünlüklə xoş ovqat hakimdir. Sosializm yarışında qazanılmış qəlibiyyətin sevinci əsərdə təsvirlənmiş hər bir gənc fəhlənin simasını bəzəyir. Bu tabloda əməyə böyük məhəbbət başlayan fəhlələrin sevinci çox təbii bir tarzda tamaşaçıya çatdırılır. Əsərin kolorit həlli də fərqli və mənalıdır. Burada əsasən soyuq rənglərə müraciət edən rəssam üstünlüyü

I.1. Əli Verdiyev. "Savadsızlığın lağvi". 1969. Kətan, yağlı boya. 171x223 sm. Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyi.

I.3. Əli Verdiyev. "Qızıl toy". 1971. Kətan, yağlı boya. 135x203 sm. Dövlət Tretyakov qalereyası.

1.4. Əli Verdiyev. "Cənnət və Cəhənnəmə gedən yol". 1973. Kətan, yağlı boya. 70x50 sm. Şəxsi kolleksiya.

xüsusilə bənövşəyi rəngə vermişdir. Əsərdə səmanın belə bənövşəyi çalarlarda təsviri rəssamın maraqlı rəng zövqünün göstəricisidir.

"Bu əsər, - Ə. Verdiyev deyir, - mənim "Neft daşları"na çoxsaylı səfərlərimin nəticəsi kimi yaranmışdır. Əsər H. Əliyevin briqadasının üzvləri olan Xəzər neftçilərinin qrup portreti kimi düşünülmüşdür. Eyni zamanda, istəyirdim ki, belə bir rəsmi hadisə bədii ümumiləşmə gücünü qazansın. Burada təsvirlənmiş insanlar xasiyyətcə fərqli olsalar da, onların ümumi cəhətləri çoxdur. İş orasındadır ki, uzunmüddətli birgə əmək fəaliyyəti və sıx qarşılıqlı münasibət onlarda hansısa oxşar cəhətləri formalaşdırmışdır. Və hələ də hər biri özü olaraq qalır..." [4].

Əli Verdiyevin yaradıcılığının özünəməxsus cəhətlərindən biri də janr və mövzu müxtəlifliyi ilə seçilən əsərlərinin format baxımından da cəlbediciliyi ilə fərqlənməsidir. Belə ki, rəssamın çəkdiyi hər hansı sənət, manzara və ya portret sanki əks olunduğu tablo üçün əvvəldən seçilmişdir. Bəzən rəssamlar irimiqyaslı hadisəni kiçikölçülü kətanə köçürdükdə, baxılırmı. Bu işə əsərin bədii-estetik dəyəri ilə yanaşı, bədii-texniki xüsusiyyətlərini də sıradan çıxardır.

Lakin Əli Verdiyevin əsərlərini izlədikcə onun yüksək bədii məziyyətlərini aydın sezmək mümkündür. Eyni zamanda, onun

əsərlərində vahid kompozisiya quruluşu ilə yanaşı, bir tabloda bir neçə fraqmental kompozisiyanın da mövcudluğunu görürük. Bir neçə hadisənin vahid kompozisiyada ümumi baxılmasına nail olmaq, təbii ki, hər bir rəssamdan yüksək sənətkarlıq bacarığı istəyir. Əli Verdiyev isə bu cür bədii həllin öhdəsindən layiqincə gəldiyini dəfələrlə nümayiş etdirmiş sənətkarlardandır. Bu xüsusiyyəti biz Əli Verdiyevin maraqlı sənət tablolarından "Xatirələr" (1980) adlı çoxfıqurlu kompozisiyasında aydın şəkildə görə bilərik. Burada təqdim olunan fiqurların bədii həlli özünəməxsusluğu ilə seçilir.

Bir neçə kiçik səhnənin bir arada yer aldığı kompozisiyada hər bir fiqurun təsviri icra ustalığına, təsvirin cəlbediciliyinə şərtləndirən işıq-kölgə həllinə görə göz oxşayır. Bu əsər müəllifin xatirələrində canlanan bir çox xoşagələm və xoşagəlməz görüntülər, baş verən hadisələrin inandırıcı təqdimatı baxımından diqqət çəkir. Daha çox fəlsəfi düşüncələri cəmləyən "Xatirələr" əsəri həyatda görülən neqativ hallara açıq üsyandır.

Rəssamın 1980-ci ilə aid "Qocalıq" əsəri də bu mənada maraqlı kompozisiya quruluşu ilə seçilir. Yamacda aylaşmış yaşlı kişi və qadını əks etdirən kompozisiyada obrazlar duyulması dərəcədə realist şəkildə işlənmişdir. Onların görüntülərində belə, daşdıqları duyğuların bədii ifadəsinin təzadlılığı hiss olunandır. Bu, təbiət qoynunu özlərinin psixoloji yaşantılarını, duyğulandırıcı xatirələrini paylaşa bilmə məkanı sayan qocaların ifadəli siluetlərində göstərilmişdir. Əsas qəhrəmanların

üzündəki qırıq, daxili aləmləri böyük ustalıqla icra edilmişdir.

Əli Verdiyevin sənət tabloları həm mövzusu, həm də mövzunun bədii şərh baxımından maraqlıdır. Belə əsərlərdə rəssamın "sərt üslub"un imkanlarından bacarıqla istifadəsinə şahidlik etmək mümkündür. Əksər sənət tabloları özünün ekspressiv və dramatik məzmun tutumu ilə də yadda qalır. Kompozisiya həllinə görə yaddaqalan sənət tablolarından biri də "Həyəcanlı gün" adlı rəngkarlıq işidir.

1995-ci ildə çəkilmiş əsərin sənət xətti bir qədər etik normaları aşan, eys-ışrət həyatı keçirən insanların gündəlik yaşayış tərzini xarakterizə edir. Əlvan kolorit həlli ilə seçilən kompozisiya, eyni zamanda, özünün ümumiləşdirilmiş bədii həlli ilə də diqqət çəkir. Belə ki, təsvir olunan obrazların üzvləri də şərti işlənilib.

1998-ci ildə ərsəyə gətirdiyi "Folklor" əsəri də rəng və kompozisiya həllinə görə maraqlıdır. Təsvir sahəsinin bütün hissələrini "danışdırmağı" bacaran Əli Verdiyev kətanın bütün "rəng həsrətli" səthini kompozisiyanın ümumi mənə-məzmun daşıyıcılığına kömək edə biləcək dekorativ-həndəsi və nəbat elementlərlə zənginləşdirə bilib. Elə bu duyulması tutumunun sayəsində də əsərlərini bədii heyrat

qaynağına çevirmişdir. Məzmunu "Kəlilə və Dimna"dən götürülmüş tabloda Şanzab öküzü ilə şirin qarşuduması canlandırılıb.

Kompozisiyanın mürəkkəbliyini şərtləndirən çoxsaylı dekorativ elementlərin kətan boyu zəncirvari düzlülündəki ritmin yaratdığı ekspressiya və dinamika tablounu daha da rəngarəng olmasını səciyyələndirir.

Rəssamın maraqlı kompozisiya quruluşuna malik sənət tablolarından biri də "Azix mağarası"dır. Qeyd edək ki, "Azix mağarası" Azərbaycanın ən qədim və dəyərli tarixi abidəsidir. Bütün dövrlərdə böyük mənə kasb edən ailə qavramının tarixi özü qədər qədimliyini tamaşaçıya çatdırmaq istəyən rəssam 2011-ci ildə ərsəyə gətirdiyi bu sənətli kompozisiyada yerə oturaraq böyük qaşığı ilə öz körpəsini yedizdirən ananı və onlara sevgi ilə baxan, bütün ailə yükünü çiyinlərində daşıyan ata və heç nədən xəbəri olmayan məsum körpəni təsvir etmişdir.

İlk baxışdan sadə məişət səhnəsini xatırladan sənət əsərində özündə böyük fəlsəfi yük daşımaqdadır. Yüzlüklərdə elə bu nizam ilə davam edən ailə məfhumunun müqəddəsliyi, toxunulmazlığı məhz elə ibtidai insanların simasında gözəl önünə sarılmışdır. Çilpaq bədənələrin rənglərlə monumentallaşdırılması, sərt işıq-kölgə əvəzləmələri əsərə xüsusi bədii ifadə verir. Fiqurların bu qədər kəskin ön planda yerləşdirilməsi Əli Verdiyev yaradıcılığına xas xüsusiyyətlərdəndir. Nəhəng vücut, enli kürək, əzələli qollar, yekə əllər Azix kişisinin nə qədər güclü, qüdrətli və eyni zamanda, ruhan həssas, incə olduğunu göstərir.

1.5. Əli Verdiyev. "Əmək qələbəsi". 1977. Kətan, yağlı boya. 190x190 sm. Şəxsi kolleksiya.

Ailə ocağının qoruyucusu qadın çətin həyat şərtlərinə baxmayaraq körpəsini bütün bələlərdən qorumağa hazırdır. Milli mentalitetimizdə əsas dəyərlərdən biri, ailə qavramını əlində əsas tutaraq belə möhtəşəm əsər yaradan rəssam mükəmməl kompozisiya həlli ilə fərqlənən tablosunda çoxsaylı yeniliklər etmişdir. ♦

Ədəbiyyat:

1. Qasimov S.N. Azərbaycan təsviri sənətində lirik mövzuların tacəssümü. Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya. Bakı, 2015, s. 132.
2. Azərbaycan Lenin komsomolu mükafatı laureatı. "Gənclik". Bakı, 1980.
3. Salahov T. Yolun başlanğıcı. "Ədəbiyyat və incəsənət" qəz., 1970, 5 dekabr.
4. Николаев А. "Главная тема". Газета "Вышка" от 24 января 1988 г.

Резюме

На ранних этапах своего творчества, создавая различные произведения, отличающиеся от его художественно-эстетических ценностей, Али Вердиев апеллировал к "суровому стилю".

Статья представляет вниманию читателей живописи анализ творчества художника Али Вердиева.

Ключевые слова: Али Вердиев, художник, композиция, образ, произведение, сюжет, реализм.

Summary

In the early stages of his work, creating various works that differed from his artistic and aesthetic values, Ali Verdiyev appealed to the "severe style". The article presents to the attention of admirers of painting the analysis of the work of artist Ali Verdiyev.

Key words: Ali Verdiyev, artist, compassion, image, work, plot, realism.